

Goed sterven: een daad van humaniteit¹

Henk Manschot
Marian A. Verkerk

Het is belangrijk in de huidige situatie de ernst, de interpersoonlijke complexiteit en de gefundeerdheid van de vraag van oude mensen die lijden aan het leven in het oog te houden en de naasten daarmee niet alleen te laten. Er is meer aandacht nodig voor de dilemma's waarvoor naasten van ouderen met een doodswens komen te staan nu de samenleving zelf daarvoor nog geen duidelijk wettelijk kader aanreikt.

Onoplosbaar dilemma

In Nederland is euthanasie en hulp bij zelfdoding bij wet geregeld. Dat is niet in alle landen zo maar nu Nederland deze weg is opgegaan, dienen alle vragen met betrekking tot hulp bij zelfdoding binnen het wettelijk kader een moreel verantwoorde en breed gedragen oplossing te kunnen krijgen. Eén specifieke categorie vragen lijkt echter in het huidige kader daarbuiten te vallen. Het betreft de vraag van oude mensen die hun leven voltooid achten, daaraan lijden en kenbaar maken een vaste, gefundeerde en autonome wens te hebben om te mogen sterven. De vraag om hulp die van deze mensen uitgaat, leidt bij de huidige interpretatie van de wet tot een ernstig en onoplosbaar moreel dilemma, zowel bij degene die de vraag stelt als bij degenen tot wie ze wordt gericht.

De zaak Moek

Een recent voorbeeld daarvan vinden we terug in de zaak Heringa, die in oktober jl. diende voor de rechtbank in Zutphen. Albert Heringa bood actieve hulp aan zijn moeder Moek bij haar zelfdoding. In zijn recent verschenen boek *De laatste wens van Moek* beschrijft Heringa hoe zijn stiefmoeder van 99 jaar bij herhaling had aangegeven 'klaar te zijn met het leven' (Heringa, 2013). De rechtbank heeft inmiddels gevonnis dat Heringa buiten de wettelijke kaders heeft gehandeld en bijgevolg strafbaar is. Tegelijkertijd werd erkend dat Heringa zich geplaagd zag voor een moreel dilemma dat hij zijn moeder niet in de steek wilde laten. Met het vonnis is dus geen oplossing geven voor het dilemma waar Heringa mee worstelde.

Identiteit

Voor ouderen met een vastbesloten doodswens is autonomie meer dan een recht op vrije keuze en controle. Hun wens tot sterven is verweven met een existentieel- (levensbeschouwelijk) commitment dat ze in heel hun leven hebben omarmd en dat vergroeid is met een visie op humaniteit en waardigheid die voor alle uitingen van hun leven geldt. Het gaat tegen hun diepste levensgevoel en levensovertuiging in om bij het sterven daarvan af te wijken. Vandaar dat juist deze mensen zich niet alleen onbegrepen maar ook 'mishandeld' voelen wanneer hun inzicht dat hun leven is voltooid en hun weloverwogen en vrijwillig besluit om het te beëindigen, wordt ontkracht. Deze ervaring wordt nog verder gevoed door het feit dat menige ouder zich vertrouwd heeft gemaakt met de idee dat ook het bewust beëindigen van het eigen leven tot de opgave van een humaan menselijk bestaan kan behoren. Mensen die zich tijdens hun leven hebben laten leiden door

hun weloverwogen keuzen en beslissingen, zoeken naar een ars moriendi die daarbij aansluit.

Relationaliteit

Sterven heeft naast deze persoonlijke ook een sterk relationele dimensie. Niet alleen ons leven maar ook ons sterven delen we met belangrijke naasten. Prachtige voorbeelden zijn onder meer te lezen in het boek van Gijsbert van Es, *Het laatste woord* waarin hij verhalen verzamelde over mensen die zich 'oefenden in de kunst van het leven met de dood' (Van Es, 2013). Zo vertelt Jip Keijzer over hoe familie en vrienden voor hem een geschenk zijn die hem mogelijk maakt om onder 'ideale omstandigheden' dood te gaan: "Mijn vader zei laatst: ik wil zelf je kist maken. Daar ben ik blij mee. Zo kan hij, terwijl ik nog leef, vormgeven aan mijn dood. Anderen kunnen erop tekenen en schilderen. Daardoor wordt mijn afscheid minder abrupt en beladen" (Van Es, 2013:197).

Onze identiteit is altijd ook als relationeel te begrijpen: zij wordt in aanwezigheid van en met anderen ontwikkeld en bewaard. Het zoeken naar een ars moriendi als uitdrukking van de eigen identiteit betekent daarom ook de intense betrokkenheid van naasten in dat proces. Zij herkennen immers hoezeer een doodswens bij iemand hoort. Dat maakt echter tegelijkertijd ook duidelijk waarom juist degenen die nauw betrokken zijn bij het leven van oudere mensen met een doodswens, in een buitengewoon moeilijke en vaak ook pijnlijke situatie terecht komen. De naasten ervaren dat ze de persoon in kwestie juist daarin niet alleen mogen laten. Niet de vraag of maar welke hulp en zorg daarbij past, komt dan op.

Moreel dilemma

Het is deze intense betrokkenheid bij de ouder die de naaste in een situatie van morele verscheurdheid kan brengen. Immers de doodswens van de ander is niet gemakkelijk te dragen maar tegelijkertijd wil men de ander ook niet alleen laten met zijn besluit. Hoe meer iemand betrokken is, hoe sterker dit dilemma zal worden gevoeld. Wie daarin dan, na rijp beraad, de keuze maakt om te helpen, komt vervolgens voor het dilemma te staan dat in de huidige situatie het helpen zelf onvermijdelijk een keuze uit twee kwaden betekent. Hulp is strafbaar maar de ander alleen laten is moreel onverdraaglijk. In deze uiterste situatie van het leven blijkt scherp hoe hecht en authentiek de persoon met de hulpvraag en de naasten die daar niet van weggijken, met elkaar verbonden zijn.

Daad van humaniteit

Albert Heringa koos ervoor om hulp te geven aan zijn Moek. Lilian Kars was 'slechts aanwezig' toen Corrie van der Kolk een einde maakte aan haar leven. Corrie die haar leven op 86-jarige leeftijd voltooid achtte, had willen sterven als haar moeder: door familie omringd. Toch durfde ze dat niet te vragen ze was bang voor een juridische nasleep voor haar familie. Het is bijzonder dat Kars alsnog getuige wilde zijn, maar het maakt de eenzaamheid van het sterfbed van Corrie niet minder: "Op de rand van het bed heeft ze eerder de vla met de doorslaappillen naar binnen gelepeld, lepeltje voor lepeltje, met kleine slokjes water. Ze morste, er vielen pillen op de grond. Bukken was moeilijk en pijnlijk voor Corrie. Ik durfde ze niet voor haar op te rapen" (Van Es, 2013:167).

Verhalen als die van Corrie en Moek wijzen ons erop dat goed sterven als een daad van humaniteit moet kunnen worden beleefd. Het door velen – immers er zijn meer verhalen naast van Corrie en Moek - ervaren complexe en gelaagde morele dilemma doet een dringend beroep op het recht en de wetgeving om voor deze specifieke situatie met een voorstel te komen waarin de ernst van het dilemma wordt onderkend en daarvoor een uitweg wordt geboden.

Zoeken naar een oplossing

Bij het zoeken naar een oplossing worden in Nederland momenteel globaal twee denkrichtingen gevolgd. In de eerste worden argumenten aangevoerd om oude mensen met een voltooid leven wens te laten vallen onder de criteria 'ondraaglijk en uitzichtloos lijden' die de wet aangeeft. Men pleit ervoor om deze 'open normen' zo te interpreteren dat ook 'existentieel lijden' daaronder kan vallen. De andere weg is om zelfdoding en hulp bij zelfdoding van oudere mensen met een voltooid leven wens in een aparte regeling onder te brengen (zie o.a. het burgerinitiatief Uit Vrije Wil).

Ons standpunt in deze is dat – welke wettelijke oplossing ook wordt gekozen – het helpen van mensen die ernstig lijden aan het leven binnen de wet mogelijk gemaakt dient te worden. Een wettelijke oplossing ligt het meest in de lijn van de aanpak die Nederland in deze materie heeft gekozen en die veel positieve resultaten heeft laten zien. Het is belangrijk in de huidige situatie de ernst, de interpersoonlijke complexiteit en de gefundeerdheid van de vraag van oude mensen die lijden aan het leven in het oog te houden en de naasten daarmee niet alleen te laten. Er is meer aandacht nodig voor de dilemma's waarvoor naasten van ouderen met een doodswens komen te staan nu de samenleving zelf daarvoor nog geen duidelijk wettelijk kader aanreikt.

Prof. dr Henk Manschot. Em Hoogleraar Filosofie, Universiteit voor Humanistiek.
Prof. dr Marian A. Verkerk, Hoogleraar Zorgethiek, Rijksuniversiteit Groningen en
Universitair Medisch Centrum Groningen.

Literatuur

Heringa, A. (2013) De laatste wens van Moek. Een zelfgekozen levenseinde. Maassluis: Uitgeverij de Brouwerij/Brainbooks.

Van Es, G. (2013) Het laatste woord. De kunst van leven met de dood. Amsterdam: NwA'DAM/NRC boeken.

¹ Deze bijdrage is in een kortere versie eerder verschenen in het NRC, 24-10-2013